

Eski Türklerde Büyü ve Büyücülük

Yazan: Mehmet Berk Yaltırık

Eski Türklerin İnanışları Tam Olarak Ne Yönde?

Büyü konusuna girmeden ve eski Türklerdeki (İslam öncesi dönemde ve İslamiyet'ten sonrasındaki eski kültürlerini devam ettirdikleri dönemde) büyü örneklerine değinmeden önce Türklerin dine bakış açılarından ve inanışlarından bahsedilmelidir. Metin içerisinde bunlara çok sık atıfta bulunulacağından şaman nedir, kam nedir, yeri nedir, dini inanışlar varsa büyü niye var gibisinden sorularla boğuşmamak için (bilhassa konuya aşina olmayanlar açısından) bu gereklidir.

Eski Türklerin dünya tasavvuruna göre doğada birtakım gizli güçler var olmaktadır. (Nezaket Hüseyin Kızı, “Eski Türklerde Tabiat Kuvvetlerine İnancın Destanlarda Tasviri”, **Türkler**, Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 338)Orhun Kitabeleri'ndeki “yer-su” (yar-sub), Uygurlarda “yir-suv” olarak ifade edilen bu “doğadaki gizli güçler”, korkulan ve saygı gösterilen unsurlar olarak düşünülürler ve bu nedenle “ıduk” yani kutsal kabul edilirler. (İbrahim Kafesoğlu, “Eski Türk Dini”, **Türkler**, Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları,

Ankara 2002, s. 297) Farklı dönemlerden eski Türk toplulukları arasında görülen Yer-su ifadesi ve gök-yer ibadetleri bu şekilde Göktürk Abideleri'nde de vurgulanmaktadır. (Vladimir Barthold, **Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, çev. Ragıp Hulusi Özdem, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. 10)

Bir yerin kutsal kabul edilmesinin nedeni ise bu yerlerin “ruhu” olarak kabul edilen “izi”lerinin (sahip) bulunduğu inanılmasıydı. (Harun Güngör, “Eski Türklerde Din ve Düşünce”, **Türkler**, Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 263) Bu ruhlara “izi”nin yanı sıra “iye”, “yiye”, “eye” gibi isimler de verilmekteydi. (Celal Beydili Memmedov, “Eski Türklerde Gizli Tabiat Kuvvetlerine İnanma (İye İnancı)”, **Türkler**, Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 330) Bu bilgiler eski Türk inanışlarının bir özeti mahiyetindedir. Anadolu’da bu inanış “bizden iyiler” şeklinde anılmakta ve halen görülmektedir. (İsmet Zeki Eyüboğlu, **Anadolu İnançları**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1998, s. 145)

Bu inanışların mevcudiyeti tarihsel kaynaklarda da tespit edilebilmektedir. Mesela Kaşgarlı Mahmud, XI. yüzyıla ait “Divan-ı Lügati’t-Türk” adlı eserinde: “*Yere batası kâfîrler göğe “Tengri” derler. Yine bu adamlar büyük bir dağ büyük bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye “Tengri” derler. Bu yüzden bu gibi şeylere yükünürler (secde ederler)*” bilgisini vermektedir. (Besim Atalay, **Divan-ı Lügati’t-Türk Tercümesi**, Cilt 3, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, s. 377) Gerdizi de XI. yüzyılda yazılmış “Zeyn el-Ahbâr” isimli eserinde Çiğiller ve Türkişlerden bahsederken onlar arasında: “*Türkler bu sonuncu dağa taparlar. Bu dağ adına yemin ederler. Buranın Allah’ın ikametgâhı olduğunu söylerler.*” şeklinde bir inanış olduğunu bildirmektedir. (Ramazan Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001, s. 89)

Bu tip inanışlar şekil değiştirerek Türk toplulukları arasında farklı biçimler ve isimler altında bir anlamda devam ettirilmiştir. Konargöçer kültürün tesiri ve siyasi nedenlerle tarihin birçok döneminde çeşitli dinler (Budizm, Manicilik, Nasturi, Hristiyanlık vb.) benimsedikleri bilinen Türkler, hangi dinin etkisine girerlerse girsinler Şamanizm’den gelen inanışlarını da yaşattıkları kendilerine özgü bir kültür taşımışlardır. (Michel Balivet, **Ortaçağda Türkler**, Alkım Yayınları, İstanbul 2005, s. 16, 26)

Örneklerle Eski Türk İnanışları

Eski Türk inanışlarının ve bununla ilgili bazı âdetlerin tarihi kaynaklarda görülebileceğine yukarıda değinilmişti. Bu örnekler üzerinden eski Türk inanışlarını saptayabilmek mümkündür.

Asya Hunlarının (Hsiung-nu) inancıyla alakalı olarak her yıl ilkbaharda bir defa atalarına, gökyüzüne, yeryüzüne ve ruhlara kurban sundukları, yabgunun her gün iki defa sabahleyin doğan güneşe, akşam ise doğan aya saygıda bulunması, ay ve yıldızların durumuna göre tedbirler alınması gibi hususlar kaynaklarda görülebilmektedir. (Lev Nikolayeviç Gumilev, **Hunlar**, çev. Ahsen Batur, İstanbul 2005, s. 114)

Göktürklerin (Kök-Türkler) de her yaz devlet ileri gelenlerinin katıldığı, ilk ortaya çıktıklarına inandıkları mağarada kurban merasimi yaptıkları, 10. ve 20. Günler arasında insanlarla birlikte toplanıp Gök-Tanrı’ya kurban sunup ibadet ettikleri, ruhlara ve tanrılara saygı gösterdikleri ifade edilmektedir. Ötüken’in batısında, yüksek bir dağın zirvesinde bulunan bir yere Pe-teng-ning-li (yani Yer Ruhu) adını verdikleri bir yer bulunmaktadır. Bundan başka sihirbazlara ve büyücülere inandıkları, geleneklerinin Hsiung-nu’larla aynı olduğu belirtilmektedir. Je-han’ların (saçı saçmak amacıyla) kurban merasimlerini idare edip kötü ruhlara karşı gelmeyi önlediklerinin bahsi geçmektedir. (Ahmet Taşağıl, **Göktürkler**, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 97-98, 113)

Aynı şekilde “Eski Tang Tarihi”nde (M.S. 940-945) Göktürklerin kardeşlik andı ile alakalı bir “tütsü yakma” uygulamasından bahsedilmektedir. “T’ai-tsung (Tang imparatoru, hükümdarlık: M.S. 626-649) *gene ilerledi ve bir süvarisiyle T’u-li Kağana (Doğu Göktürk kağanı, hükümdarlık: M.S. 621-631) şu haberi gönderdi: Zor günlerde karşılıklı yardımlaşacağımıza dair ant içmiştik. Şimdi askerlerinin başına geçmiş (üstümüze) yürüyorsun. Nasıl oluyor da [ant içerken yaktığımız] tütsünün hatırını gütmüyorsun?”*(İsenbike Togan, Gülnar Kara, Cahide Baysal, **Çin Kaynaklarında Türkler-Eski T’ang Tarihi (Chiu T’ang-shu)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 125-126)

İslam kaynaklarında yer almaya başladıkları dönemlerde bu inanışları taşıdıklarından yine bu tip tespitler görülebilmektedir. Mesela İbn Fadlan’ın Seyahatnamesi’nden (X. yüzyıl) Başkırtların dini inançlarından bahsedilmektedir: “Onlardan (Başkirtler) her biri erkeklik uzvu büyüklüğünde, aynı şekilde bir ağaç yontup üzerine asar (töz). Sefere çıkmak isterse veya bir düşmanla karşılaşırsa ona secde eder, “Ey Rabbim! Bana şöyle şöyle yap” der. Tercümana sordum (İbn Fadlan), “Bu meseleyi içlerinden birine sor. Niçin onu Rab kabul ediyor?” dedim. Adam cevaben: “Ben onun bir benzerinden çıktım. Ondan başka beni yaratan tanımıyorum,” dedi. Aralarından bazıları on iki rabbî olduğunu söyler: kışın rabbî, yazın rabbî, yağmurun rabbî, rüzgârın rabbî, ağaçların rabbî, insanların rabbî, suyun rabbî, gecenin rabbî, gündüzün rabbî, ölümün rabbî, yerin rabbî. Gökteki rab (Gök Tanrı) bunların en büyüğüdür. O da diğerleriyle anlaşır. Her biri diğerinin yaptığına razı olur. İçlerinden (Başkirtler) bir grubun yılanlara, bir grubun balıklara, bir grubun turna kuşuna taptıklarını gördük. Bana anlattıklarına göre, bir gün düşmanlarından bir kavimle savaşıyorlarmış, düşmanlar onları yenmiş, bu sırada turnalar bağırınca düşman korkup kaçmış, galipken mağlup hale düşmüş. Bunun üzerine turnaya tapmaya başlamışlar, “Bunlar bizim rabbimiz. İşte yaptıkları. Düşmanlarımızı yendiler,” demişler. Bundan

dolayı turnalara tapıyorlarmış.” (Ramazan Şeşen, **İbn Fadlan Seyahatnamesi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s. 19-20)

Bir başka örnek X. yüzyılın ünlü Fars tarihçi ve coğrafyacısı İbn el-Fakih’in, “Kitabü Ahbar el-Buldan” adlı eserinden, araştırmacı Ramazan Şeşen’in aktardığına göre: *“Türkler bir hükümdar veya kişiyle anlaşma yapmak isterlerse bakırdan imal edilmiş bir putun yanına gelirler. Sonra içinde su bulunan bir kap getirirler. Onu putun önüne korlar. Sonra kava bir parça altın, bir avuç karacadarı koyarlar. Sonra kadın şalvarları getirip kabın altına koyarlar. “Sana yemin veriyoruz. Bu yemini bozar, hainlik yaparsan Allah seni kadın yapsın. Bu şalvarı giy. Allah sana, bu darı gibi un ufak yapacak bir düşmanı musallat kılsın, benzin bu altın gibi sararsın” derler. Adam yemin ettikten sonra suyu içer. Eğer yeminini bozarsa ölür veya başına bir bela gelir.*” Bir başka örnek Ramazan Şeşen’in Ebu Dülef el-Benazici’den aktardığına göre: *“Yine bu ülkede (Neca adlı bir Türk topluluğu, Şeşen’e göre başka bir kaynakta geçmemektedir bu isim) ateşte yanmayan bir ağaç vardır. Bu ağaçtan putlar yaparlar. ...Onların ülkesinde (Oğuzlar) karın ağrısına iyi gelen beyaz bir taş, kılıç üzerine sürünce keskinliğini ortadan kaldıran kırmızı başka bir taş vardır. ...Onların (Tokuzoğuzlar) ülkesinde, burnu ve başka yeri kanayan insan üzerine asılınca kanamayı durduran bir çeşit taş vardır. ...Onlar (Kırgızlar) geceleyin lamba yerine yakılan bir çeşit taşa sahiptirler. Bu taş başka yerde yanmaz. ...Duvarlarında (Karluklar) eski hükümdarlarının resimleri olan bir mabetleri vardır. Bu mabet ateşte yanmayan bir ağaçtan yapılmıştır. Bu ağaç onların ülkesinde çoktur.*”(Ramazan Şeşen, **İbn Fadlan Seyahatnamesi**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s. 52, 63, 66-67)

Kültür etkileşiminin söz konusu olduğu bir diğer topluluk olan Moğollarda da bu tip inanışlara dair “Moğolların Gizli Tarihi”nde de görülebilen örnekler vardır:

“Temucin (Cengiz Han-Çinggis-Hahan) Burhan (dağlarından) inerek yumruklarıyla göğsüne vurdu ve şunları söyledi: “Ho ’ahçin ana (karısı Börte ’nin yanında çalışan ihtiyar kadın) gelincik gibi işittiği, Kakım gibi gördüğü için, Hayatımı kurtarmak niyetiyle, (Ancak) bir yular başlığı olan bir atla, Geyik izlerini takip ederek, Karaağaç kabuklarından kulübelere sığınarak, Burhan tepesine çıktım. Burhan-haldun ’un yardımıyla bir bitin hayatı gibi hayatım kurtuldu. Biricik hayatımı kurtarmak niyetiyle, Yalnız bir atla sığın izlerini takip ederek, Söğüt kabuklarından kulübelere sığınarak, Haldun ’un tepesine çıktım. Haldun-burhan ’ın yardımıyla, bir kırlangıcın hayatı gibi hayatım kurtuldu. (Bu esnada) büyük korku da geçirdim. (Bundan sonra) Burhan-haldun için, Her sabah tapınmalıyım, Bunu neslim ve neslimin nesli böyle bilsin!” Temucin bu sözlerle kemerini boynuna ve şapkasını koluna asarak güneşe karşı döndü ve eliyle göğsüne vurarak güneşe karşı dokuz defa diz çöküp tövbe ve istiğfar etti.” (Anonim, **Manghol-un Niuça Tobça’an (Moğolların Gizli Tarihi) I. Tercüme**, çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 41)

Yine Gizli Tarih’te yer-su ruhlarıyla ve fal-büyü uygulamalarıyla alakalı enteresan bir anekdot vardır:

“Ogodai-hahan orada (Şira-dektur, Sarı Yayla, Lung-hu-t’ai) hastalanarak dili tutuldu. Birçok büyücü ve kâhinleri toplayarak fala baktırdıkları zaman: “Kitan halkına (Kuzey Çin’deki Kin Hanedanı yahut Curçenler ahalisi) ait yer ve suların hâkimi olan ruhlar: ‘Halkımız yağma edildi, şehir ve kalelerimiz yıkıldı!’ diyerek (Hanı) ağır surette hasta etmişlerdir. ’ diye cevap verildi. Sonra (Hanın) hayatı için fidye olarak (zaptedilen) memleket ve halkların iadesi, altın, gümüş ve her türlü yiyecek teklif edilerek, hayvan bağırsakları vasıtasıyla tekrar fala baktırıldı ise de müsait cevap çıkmadı, bilakis (Han) daha ziyade fenalaştı. “Hanın neslinden bir adamı versek olmaz mı?” diye fala baktırdıklarında Han birdenbire gözünü açtı, su istedi ve içtikten sonra: “Ne oluyor?”

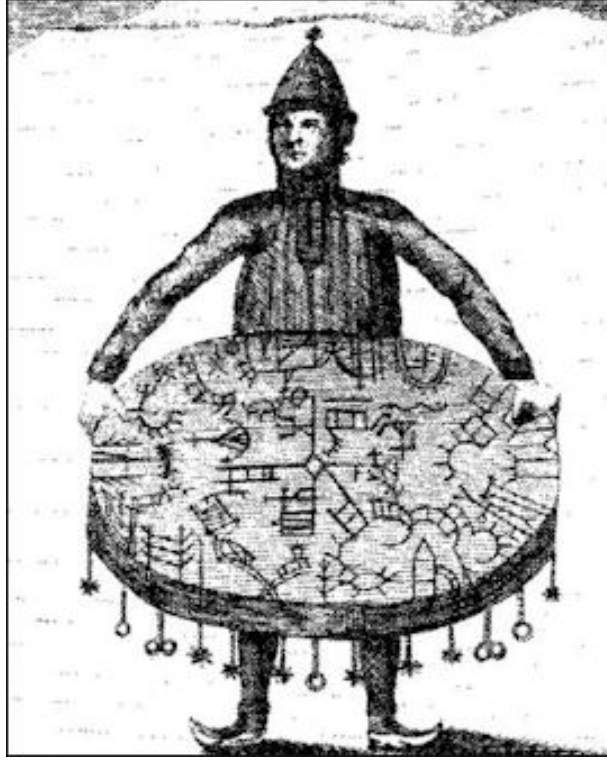
diye sordu. Falcılar: “Kitan halkına ait yer ve suların hâkimi olan ruhlar: ‘Yer ve sularımız alındı, halkımız yağma edildi!’ diyerek seni ağır surette hasta etmişlerdi. Fidyeye olarak bazı şeyler teklif etmek suretiyle fala baktırdı isek de, sen daha ziyade fenalaştın. Fakat: ‘(Hanın) neslinden birini versek olmaz mı?’ diye sorduğumuz anda müsait cevap geldi. Şimdi de senin emrini bekliyoruz” diye arz ettiler. Bunun üzerine (Han): “Yanımda prenslerden kim var?” diye sordu. Orada hazır bulunan prens Tolui yaklaşıp şunları söyledi: “(...) Benim yüzüm güzel ve boyum da uzundur. Kâhinler, afsunlarınızı söyleyin, dualarınızı okuyun!” Tolui (Tuluy) bunları söyledi ve kâhinler afsunlarını okurken o da afsunlaştırılmış suyu alıp içti. Biraz oturduktan sonra yine: “Birdenbire sarhoş oldum. Ağam, Hanım! Ben uyanıp kendime gelinceye kadar, yetim çocuklarıma, küçük kardeşlerime ve dul ailem Berude’ye bak! Söylemek istediklerimin hepsimi söyledim. Ah, sarhoşum!” dedi ve yerinden kalkarak dışarı çıkar çıkmaz derhal öldü.” (Anonim, **Gizli Tarih**, s. 193-194)

Kültürlerine ilişkin doğrudan ulaşılabilen kaynaklar olmayan Peçenek, Uz ve Kuman-Kıpçak gibi diğer konargöçer Türk topluluklarının da inanışlarının Şamanizm yönünde olduğu düşünülmektedir. Nitekim mezarlarında çıkan ritüel özelliği taşıyan eşya ve yemek kalıntılarının Göktürklerle benzerlikleri, Kuman-Kıpçak mezarlarında bol sayıda “balbal” (Taş Ata, Taş Baba) diktiklerinin tespit edilmesi ve bunların ölen kimselerin heykelleri olduğundan çok çeşitlilik göstermesi, Uzların ağaçtan yapılma balbalları olduğu gibi hususlar bilinmektedir. Aynı şekilde İdil-Bulgarlarının da İslamiyet’i kabulden önce şaman inancı taşıdıkları, yer-su’ları kutsayıp birçok tanrıyı tanıdıkları ve bunların namına kurbanlar kestikleri, en makbul kurbanın at olduğu bilinmektedir. (Akdes Nimet Kurat, **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Murat Kitabevi, Ankara 2002, s. 105-106, 115)

Yine bu tip kalıntılardan hareketle araştırmacı Bahaeddin Ögel, Altay dağlarındaki

kurganların yanında dikilmiş taşlardan ve heykellerden bahsederken, bu heykellerin balbal olmadıklarını düşündüğünü söyler ve şamanların o dönemde halen bu heykellere hürmet ederek onlara kurban verdiklerini de ekler. (Bahaeddin Ögel, **İslamiyetten Önce Türk Kùltür Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 166)

Kùltürel etkileşimin söz konusu olduğu (bir döneme kadar) ayrı bir ulus olan Macarların dini değışimi ve eski kùltürün dönüşümü bu açıdan ilginç bir örnektir. Hristiyanlıktan önceki dinlerine dair pek az bilgi olsa da, bozkır inanışlarıyla benzer yönleri olduğu ve bilhassa “atalar kùltü”nün daha belirgin görüldüğü ifade edilmektedir. Buna göre ruhları evin daima yanar halde tutulan ocak yerinde kurbanlarla sakinleştirmeleri, ölülerinden bir fenalık etmemesi ve sevdikleri her şeyi yanlarında bulundurmak için cenazeleri silahları, atlarıyla hatta bazı köleleriyle birlikte defnetmeleri, yuğ töreni gibi uygulamalar söz konusuydu. Bu âdetler Hristiyanlıktan sonra bu inanışa göre değışmiş mesela savaş atı kurban edilmeyerek kiliseye hibe etme başlamış, ölen kimsenin ruhi selameti için de kölelerin azledilir olmuştur. Ancak azledilen köleler (torlo veya dusnoklar) senenin belli günlerinde, genelde mahsulün taşınmasından sonra, kiliseye bira, zahire ve diğerk toprak mahsulleri vermek mecburiyetindeydiler. Buna karşılık kilise de onları azat edenlerin ruhi selametleri için ayinler (missa) düzenliyorlardı. (Ferenc Eckhart, **Macaristan Tarihi**, çev. İbrahim Kafesoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 14-15)

Eski inanışların daha sonraki döneme aktarılması sadece bizimle alakalı bir husus değildir.

Birçok kültürde benzeri etkileşimler bulabilirsiniz. Mesela İran’da, Zerdüş’tün büyücülük ve cadılığı yasaklamasına rağmen kısa sürede halk inançlarının dini yapıya tesir etmesi söz konusudur. Aynı şekilde Eski Çin’de Konfüçyanizm’in yasaklamasıyla birlikte Taozim ve Budist rahiplerin sürdürdüğü bir gelenek olmuştur ve büyü insanlara müdahalenin de ötesine tanrıları da etki almayı öngörmüştür. Hatta Japon şintoizminde tanrıların kontrolüne yönelik büyüsel işlemler pek söz konusu değilken adaya giren Budizm’in etkisiyle, Budist rahiplerin okült çalışmalarıyla alakalı olarak başlamıştır. Eski Mezopotamya ve Mısır’da da dini ayinlerle büyü ritüelleri iç içe geçmiştir, Hinduizm’de de büyüsel uygulamalar söz konusudur. Eski Yunan inanışlarında büyü tanrıçası sayılan Hekate’nin (kült merkezi Anadolu’daydı) yanı sıra Porphyrius gibi büyüyle uğraşan filozoflar dahi görülmüştür. Büyücülerin Pisagor’un rakamlarından faydalanarak sayıları büyülü daireler içinde kullanmaları (birçok büyü kitabından tanıdık gelebilecek bir figür) hatta Pisagorcuların büyü nazariyeleriyle uğraşması gibi uygulamalar söz konusu olmuştur. (Konudan ayrı not: Matematik işlemleri ve büyüsel uygulamalar bağlamında ebced’den

vefk'e ayrıca bir konu başlığı çıkar) Romalılar, büyücülüğü batıl inanç saymışlarsa da halktan imparatorlara kadar birçok kimsenin büyücülere, kâhinlere danıştıkları bilinmektedir. (Hikmet Tanyu, "Büyü", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 503)

Eski Türk inanışları bu şekilde özetlenebilse de karşımıza içerikleri ve konuları sıkça tartışılmış üç unsur daha çıkmaktadır ki "büyücülük" ile de yakından ilgili bu unsurlar "töz", "kam-şaman" ve "yazı-bitik" kavramlarıdır.

Töz Derken?

İslam öncesi dönemlerdeki Türklerde, töz kültünün (put, animizm ve fetişizmle alakalı ruh, güç taşıdığına inanılan idoller) gelişmesiyle doğada bulunan taş, pençe, deri boynuz gibi bazı nesnelerin içlerinde büyü gücü olduğuna inanılarak bunların nazardan sakınma, büyü yapma, uğur getirme gibi amaçlarla kullanılması söz konusudur.

Daha eski dönemlerdeki hayvan ana-hayvan ata kültleriyle (Oğuz boylarının kuş simgeleri yani ongunu gibi) bağlantılı olan tözler ayrıca koruyucu ruhlar tasavvuruyla da alakalıdır. Altından insan veya hayvan heykeli olarak bazı buluntuların ve bahislerin töz inancıyla olan bağıntısından başka, genel olarak keçeden yapılma insan ve hayvan tasvirleridir. Pek çok Türk topluluğunda "kurt ongunu"na işaretle, hayvan başı tasvirinin de yaygın olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan başka hayvan şeklinde yapılmış bayrak olarak kullanılan deri torba, tahtadan yapılma kurt başı, bayraklar gibi çeşitli tözler de söz konusudur. Yardımcı ruh olarak düşünülen hayvanlardan alınma parçalar da şaman elbiselerinde yer alır ki şamanın maskesinin de ruhlar dünyasına girişini gizlemek yahut kolaylaştırmak için kullanılan bir tür büyü nesne olarak kabulü söz konusudur. Benzeri şekilde yine avlanmak istenen hayvanın gücünden korkma ve saygı duyma, Altay bölgesinde orman ruhları hikâye dinlemeyi sevdiklerinden ava çıkan avcılarının yanlarında usta hikâyeciler

taşıması gibi unsurlar söz konusudur. (Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2010, s. 56-61, 72-73, 160-161)

Ogon kelimesini Çağataylılar damga, ayırıcı işaret manasında alıp kullanmıştır ki Türkçedeki “ıduk” kavramının Moğollardaki karşılığı sayılmaktadır. (Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s. 44)

Büyü uygulamaları ve inanışlarıyla alakalı olarak tartışılan ve çeşitli görüşler beyan edilen bir kavram daha vardır ki bu “şamanlar” yahut “kamlar”dır. Yani bu uygulamaları icra edenler...

Şaman Nedir, Kam Nedir ve Büyücülük Meselesi

Şaman kelimesi İslam kaynaklarında da geçmekte olan bir tabirdir. Şamaniyyun, Şemenân, Semenî olarak tabir edilmektedir. Kimi kaynaklarda Hinduizm ve Budizm’le benzer bir inanış hatta neredeyse aynı inanış olarak nitelendiren yargılar vardır. (Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına...**, s. 33, 199) Yapı olarak kısmen animizm ile de benzerlikler göstermektedir. (W. B. Crow, **Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi**, çev. Fulya Yavuz, Dharma Yayınları, İstanbul 2006, s. 30)

Şaman, şamanizmin din insanı anlamında kullanılmaktadır. Tunguzca ya da Mançuca’da “büyücü”, “kâhin” anlamında gelmektedir. Altay Türkleri buna “kam”, Kırgız ve Kazaklar ise “baksa” veya “bakşı” derler. İyi daha doğrusu önemsiz ruhlarla ilişki kuranlara “ak şaman”, kötü yani daha kuvvetli ruhlarla ilişki kuranlarına “kara şaman” denir. Kendinden geçme yani cezbe yöntemiyle dinsel ve büyüsel işlemler icra etmektedirler. Şamanizm Türkler, Moğollar ve Sibiryâ halkları arasında görülmekte olan eski bir inançtır ve sihir ile büyü de bu nedenle bünyesinde yer almaktadır. Evren tasavvuru gök, yer ve yeraltı şeklindedir, iyi ruhlar Ülgen başkanlığında gökte, insanlar yerde, kötü ruhlar ise Erlik başkanlığında yeraltında bulunmaktadır. Her birinin hanımları, çocukları ve yardımcıları vardır, insanlar bu iyi ve kötü ruhlar arasında bir denge kurmak zorunda olduklarına inanırlar ki şaman bu dengeyi sağlayan kişidir. (Orhan Hançerlioğlu, **İnanç Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 594) Ruhlar arasındaki dengenin sağlanması hususu şaman dualarında da görülebilen bir husustur. Mesela bir Altay şamanı, Erliğ-Erlik için düzenlenen bir ayinde onunla konuştuğunu varsaydığında her iki tarafın ruhlarını teskin

edici sözler söylemektedir, hem Erlik’e hem Ülgen’e saygı söz konusudur. (Andrey Viktoroviç Anohin, **Altay Şamanlığına Ait Materyaller**, çev. Zekeriya Karadavut, Jannet Meyermanova, Kömen Yayınları, Konya 2006, s. 99) Şamanların tanımlamasına göre davullar, üzerinde ruhlar âlemine gidip geldikleri ruh atlarıdır ve bu sırada daima ruh atlarının sırtından atılma tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. (Anette von Heinz, Frieder Kur, **Gizli Bilimler Ansiklopedisi**, çev. Bülent Atatanır, Omega Yayınları, İstanbul 2004, s. 369) Şamanın özelliği bedenden ziyade ruhu tedavi etmesidir zira beden fanidir, şamanları ilgilendirmemektedir. (Fuzuli Bayat, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012, s. 107)

“Şaman-kam din adamı ise büyücülük ne alaka?” sorusu aklınıza gelebilir. Eski Türk inanışlarında bu ikisi arasında pek bir farklılık bulunmamaktadır ki şamanlar-kamlar bilinen din adamı figürüne de çok uymazlar. Nitekim araştırmacı İbrahim Kafesoğlu’nun bu hususla alakalı şöyle bir değerlendirmesi mevcuttur: “*Görülüyor ki, samanlık bir dinden ziyade, temel prensibi ruhlara, cinlere, perilere emir ve kumanda etmek, gelecekte haber vermek düşüncesi olan bir sihirdir. Yalnız, Eski ve Orta Çağlarda çok yaygın bulunan malum sihirden farkı, bunun ferdi (kişisel) ve sihri olmasına karşılık, şamanlığın Orta ve Kuzey Asya topluluklarında ve dünyanın birçok yerlerinde az veya çok kalabalık cemaatlere sahip olmasıdır.*” (Ahmet Doğan, “İslamiyet’ten Önceki Türk İnancına Dair”, **Türkler**, Cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 305)

Türk ve Moğol kabileleri arasında şamanların (eski Türkçe: kam, qam-Moğolca: böge ve şaman-Tunguzca: şan-man) önemli bir rol oynadıkları ifade edilmektedir. (Rene Grousset, **Stepler İmparatorluğu-Attila, Cengiz Han, Timur**, çev. Halil İnalcık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 204) Jean-Paul Roux'un, Cengiz Han'ın "Temucin"- "demirci" adına binaen şaman gibi görüldüğü, bu sayede Güney Sibiryalı ormancı kavimlerin çoğunda ve göçebeler üzerinde etki sahibi olduğuna ilişkin bir yorumda da bulunmaktadır. (Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2001, s. 63) Yine Kin Hanedanı tarihinde nüfuzunu şaman sıfatı sayesinde kazanan, hükümdar ailesinden gelme Wan-yen Wou-che'nin, kudretli bir devlet adamı olarak bu devletin teşekkülünde rol oynadığı da bilinmektedir. (Grousset, **a.g.e.**, s. 155)

Hakkında geçen yıl Tilla Deniz Baykuzu tarafından yazılan bir kitap da çıkan (An Lu- Shan İsyanı ve Büyük Yen Devleti, Kömen Yayınları, 2014), Çin tarihinde çıkardığı isyanla tanınan meşhur savaşçı (adı da savaşçı anlamına gelmekteydi) An Lu-Shan'ın (VIII. yüzyıl) annesi de A-shih-te ailesine (Göktürklerin kuruluşunda rol oynamış olup meşhur

vezir Tonyukuk da bu ailedendir) mensup bir kadın şamandı.(Wolfram Eberhard, **Çin Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 211)

Bununla birlikte doğrudan siyasi olaylara karışan, nüfuzunu bu yönde kullanan şamanlar da olmuştur. Mesela “Moğolların Gizli Tarihi”nde bahsedilen Cengiz Han döneminde Tebtenggeri-Şaman Kokoçu’yla yaşadığı sürtüşme bunun bir örneğidir. (Anonim, **Gizli Tarih**, s. 163-167)

Hatta bir şamanın isyan çıkarması bile söz konusu olmuştur! Maverâünnehir bölgesinde 1238-1239 yıllarında Mahmud Tarabî adında bir şaman, insanları etkileyerek yanına çekmiş, Moğol seferlerinden etkilenen yoksul köylülerce desteklenen bir isyana önderlik etmiştir. (Kılıç Aslan Mavil, “Bir Hanefî-Mâtürîdî Âlimi Ebü’l-Berekât en-Nesefî”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, Bursa 2013, s. 64) Bu isyan sonradan Moğol ordusu tarafından 1239’da bastırılmıştır. (Osman Gazi Özgüdenli, “Mâverâünnehir”, **TDV Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt 28, Ankara 2003, s. 179) Şamanların halk üzerindeki tesiri ve yeriyle alakalı oldukça ilginç bir örnektir.

Cüveynî (XIII. Yüzyıl), “Tarih-i Cihangûşa” adlı eserinde bu isyanın ortaya çıkışı şu şekilde anlatmaktadır ki şamanların kültürel nüfuzlarını göstermesi açısından da önemlidir: “636 (1238) yılında Yengeç Burcu’nda iki uğursuz yıldız (Satürn ve Mars) karşılaştı. Müneccimler bunu, bir karışıklığın veya yalancı bir peygamberin ortaya çıkacağı şeklinde yorumladılar. Buhara’ya üç fersah uzakta Tarab denilen bir köy ve bu köyde Kalburcu Mahmud adında bir adam (Mahmud Tarabî-Tarablı Mahmud) vardı. Söylendiğine göre, son derece cahil ve ahmak olan bu adam, ikiyüzlü ve riyakâr davranarak gece gündüz ibadete başladı. Periler ve cinlerle ilişkisi olduğunu ve onların kendisine gizli şeylerden haber getirdiklerini iddia etti. Maverâünnehr ve Türkistan’da çoğu kadın olan, cinlerle ve perilerle uğraşanlar vardı. Bir kimsenin bir yeri ağrısa veya hasta olsa, bir ziyafet

*düzenlerler, cincilerden veya sihirbazlardan birini çağırır, gelenle birlikte danslar ederler, şarkılar söylerler ve daha pek çok saçma şeyler yaparlardı. Cahil ve sıradan insanlar bunlara inanırlardı. Bir gün Kalburcu Mahmud'un kızkardeşi ona bu cincilerin ve sihirbazların hezeyanlarını ve marifetlerini anlatınca Mahmud, kendisinin de bu işi pekâlâ yapabileceğini düşündü. Mesleğe girerek bu meslekte çabuk ilerledi ve kısa zamanda şöhrete kavuştu. Cahil halk ona inanmaya, müzmin bir hastalığa veya derde yakalananlar ona koşmaya başladı. Tesadüfen bunlardan birkaçını iyileştirmesi, ona olan güvenin artmasına ve müşterisinin çoğalmasına sebep oldu ve herkes ona ilgi duymaya başladı.” (Alaaddin Ata Melik Cüveynî, **Tarih-i Cihangûşa** (XIII. Yüzyıl), çev. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Cilt 1, Ankara 1988, s. 161.)*

Şamanlar-kamlar haricinde bu doğaüstü güçlerle bağdaştırılan iki meslek daha vardır. Bunlar ozanlar ve demircilerdir. Türk kültüründe demircilerle ozanlar (şamanlar, bahsı vb.) aynı ocaktan sayılmakta olup, gerek tanrısal bağ gerek ateş üzerinden bağlantılı oldukları düşünülmektedir. Bu bağlamda Anadolu’da Demirci Baba vb. gibi yatır isimleri, bazı inanışlarda şamanlık gibi demirciliğin de ilahi kaynakları ve ilhamı olduğuna dair tasavvurlar, demirci aletlerinin kutlu sayılması (nikâhsız kimselerin yan yana yatarken aralarında hiçbir şey olmadığına dair aralarına kılıç koymaları, yastık altına demir eşya konulması vb.), demirciliğin de şamanlık gibi soy esasına dayalı olması, kimi inanışlarda hastalıkların tedavisinde demircilere de başvurulması, güç, ateş ve gürültü unsurlarına binaen kötü ruhları korkutma işlevinin bulunması, tahta kılıç ve demir kılıçların çeşitli ritüellerde kullanılması gibi unsurlar söz konusudur. (Mehmet Çeribaş, “Türklerde Demirciler ve Şamanlar”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, Sayı 42, Ankara 2007, s. 3-9)

Hatta kadın şamanların azalarak erkek şamanlarının artışı yine demircilikle ilintilidir. Daha ziyade kötü ruhlarla kamlık yapan “kara şamanların” başlangıçta yalnız kadınlardan oluştuğu ifade edilmektedir. Sibiryâ şamanlarının söylentilerinde en güçlü şamanın kadın olması, Altay ve Yakut şamanlarının da kadın şamanların erkek şamanlardan daha güçlü olduğuna inanmaları ve bu türden güçlü kadın şamanlara Türkçe “ateşi koruyan” anlamında “utkan/udagan” (fonetik varyantları: utagan, udugan, utahan, ubahan, ıduan/ıdvan, dauna vs.) unvanının verilmesi söz konusudur. Erkek şamanlara ise “kam”, “oyun”, “bakşı/baksı” denilmektedir. İlginçtir ki Türklerden başka Moğollar, Buryatlar ve Kalmuklar’da erkek şamana bö, böge, Tunguzlar’da “saman”, Samoyedler’de “tarıp”, Ostyaklar’da “tadıb”, Yukagirler’de “alma” denilirken kadın şamana Türkçe bir kelime olan “udagan” demektedirler. Bu kadın şamanların başlangıçta daha fazla ön planda olduklarına dair önemli bir göstergedir. Hatta Türklerde ve diğer uluslardaki şaman inançlarında cinsiyet değiştirme anlamında kadın elbisesi giymek, kadın şamanlık müessesinin daha eski olmasıyla alakalı bir başka husustur. Ancak zamanla demirciliğin

öne çıkması ve kadın şamanların davul, özel kostüm (manyak) kullandıkları için bunlara takılan metal levhaların ve demirlerin demirciler tarafından yapılması nedeniyle yavaş yavaş kadınların yerlerini erkeklere devretmeleri söz konusu olmuştur. Demirciliğin hızlı gelişimiyle bağlantılı olarak güçlü bir kurumsallaşma yaşamaları ve şamanın büyük kardeşi denilen demircilerin, fiziksel gücün öne çıkmasıyla, erkeklerin kara şamanlığı elde etmesini sağlamıştır. Bu da avcılığın rolünün armasıyla ateş, demir ve benzeri madenlerin işletilmesiyle alakalı fiziki güce dayalı işlerin ön plana çıkması ve kadının eski konumunu terk etmesi şeklinde açıklanmaktadır. (Bayat, **a.g.e.**, s. 36, 52-53, 81)

Fuzuli Bayat, Tuva bölgesinde hayvan donuna girerek kocasının intikamını alan bir kadın şamanın öyküsünü nakletmektedir ki ilginç bir örnektir: *“Tokpan adında çok büyük bir şaman yaşırdı. Bir gün onun kocasını, o yerlerin asilzadesi çağırarak: “Sizin yaşamakta olduğunuz yerlerde çok fazla samur yakalanıyor. Bu değerli hayvanın derisini, atalarımızın da faydalanacakları bir yere götürün”, dedi. Tokpan’ın kocası: “Benim atım yoktur. Söyleyin bana bir at versinler. Ben de dediğiniz gibi bu derileri söylediğiniz yere*

götüreyim”, dedi. Adamın bu sözleri karşısındakini kızdırdı: “Sen günahkârsın!” dedi. Asilzade, onun cezalandırılmasını emretti. Onlar, Tokpan’ın kocasını o kadar şiddetli bir şekilde dövdüler ki adam sonunda bayıldı. Zavallı adam eve döndüğünde bir deri, bir kemik kalmıştı. Kadın şaman Tokpan, kocasının intikamını almaya karar verdi. Kamlık etmeye başladı. Kamlık etmesinin sebebi ise düşmanlarını yemekti. Yol çok uzaktı. Arada karlı dağlar, dereler, ağaçlar ve çöller vardı. Kadın şaman kuskun (kara karga) olup uçarak, asilzadenin evine kadar gitti. Onun evinin üzerinde dolandı. Asilzade ve diğer yedi zengin adamın kapısının önünde her gün kara kuskun (kara karga) görülmeye başladı. Aradan çok zaman geçmeden Tokpan’ın düşmanları hastalandı. Çok sürmeden hepsi öldü. Onların çocukları da öldü. Ayrıca ölenlerin bütün hayvanları karganın getirdiği hastalıkla telef oldu. Böylece Tokpan, kusgun (karga) şekline bürünerek kocasının intikamını aldı ve asilzadeleri yok ederek savaşını kazandı.” (Bayat, a.g.e., s. 148-149)

Türklerde büyü'nün kaynakları olduğuna inanılan unsurlardan bir diğeri ise de bilinmeyen âlemlerle ilişkilendirilen, halk inanışlarında kutsal sayılıp tılsımlı olduğuna inanılan yazıdır. Halk inanışlarında cadılar ve büyücülerin levha (yazı) okumaları, hikâyelerde sihirli kapıların üzerlerindeki yazı okunduktan sonra açılması gibi unsurlar söz konusudur. Uygurlarda, “yazı” anlamına gelen “bitik” kelimesi bu nedenle dua ve tılsım anlamında da kullanılmıştır. (Bitik kelimesi bu anlamda Divan-ı Lügati't-Türk'te de geçmektedir ki buradan örnekleri daha sonra vereceğim) Bitik, Azerbaycan Türkleri arasında tıpkı Oğuzlar arasında olduğu gibi halen “efsun, tılsım” anlamıyla kullanılmaktadır. Bu inanışla bağlantılı olarak Gordlevski, Anadolu Selçuklularından bahsederken Oğuzların yazıya hurafeye varacak kadar korkuyla baktıklarını yazmıştır. Ancak bu korku, kaya resimlerine ve yazıya korku duymaktan çok atalardan kalma olduklarından bir tür saygı göstermeyle alakalıdır. (Celal Beydili (Memmedov), **Türk Mitolojisi-Ansiklopedik Sözlük**, Yurt Yayınları, Ankara 2005, s. 604-605)

Bu unsurları gördükten sonra eski Türklerdeki büyücülük hususuna ve büyü inanışlarına değinilebilir...

Eski Türkler Nasıl Büyü Yapardı?

Türkler, kıyafetlerinin ve âdetlerinin farklılığıyla yabancı kaynakların bunları zaman zaman korkutucu buldukları görülebilmektedir. Misal olarak Ortaçağ İslam toplumlarıyla karşılaştırıldığında, seyrek sakalları ve örülmüş saçlarıyla, kırmızı ve beyaz börkleriyle, at veya kurt kuyruklarından sancaklarıyla, beraberlerindeki boynuzlu başlıklarla kemik gerdanlıklar ve küçük çingiraklar taşıyan şamanlarıyla, göçebe olmasalar bile oldukça aykırı bir görüntü sergilemişlerdir. Buna kadının toplumdaki rolü, beslenme ve kırmızı içme alışkanlıkları, dini uygulamaları kendilerine özgü yorumlamalarını da dâhil edebiliriz. (Balivet, **a.g.e.**, s. 33-34)

Türklerin büyü uygulamalarının ve inanışlarının bahisleri bu nedenle tarihi kaynaklarda yer bulmuştur. Üstelik bazı Türk boylarının büyü inanışlarının sadece kendi çevrelerinde

yaşatmayarak başka diyarlarda da taşımaları ve bunu hizmet olarak buradaki hükümdarlıklara da sunmaları, oradan gelen insanlara bir şekilde bunu sergilemeleri nedeniyle çeşitli tarihi kaynaklarda (Çin, İslam vs.) bunlardan bahsedilmiştir.

Çin kaynaklarına bakıldığında Türk boylarının sihirbazlarının (kam), âdetlerinin tasvirleri ve isimlerine dair çeşitli bilgiler mevcuttur. Buna göre; Hsiung-nu (Asya Hunları) boylarından Cye-gu'lar, sihirbazlarına “gan” adını vermektedirler, bunlar ağaçlara ve sulara kurban vermektedirler. Yine bu boylardan Kao-che boyunun kadın şamanları mevcuttur. Genel olarak Hsiung-nu'lardan (Asya Hunları) bahsederken büyücülerinin kötü büyülere karşı gelmesi için koyun ve sığır kemiklerini yol üzerine gömdükleri, büyü yaparak düşmanlarının elbiselerine koydukları hatta Hun büyücülerinin Çinlilerin hizmetinde kullanıldıkları bilgisi de verilmektedir ki yukarıda bu hususa değinildi. Tu-Cüe'lerin de (Türkler-Göktürkler) ruhlara inanıp büyücülerini (kam) saydıkları bilgisi mevcuttur. (Wolfram Eberhard, **Çin'in Şimal Komşuları**, çev. Nimet Uluğtuğ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s. 69, 77)

Kao-Ch'e boylarıyla alakalı başka büyüsel uygulamaların da bilgisi mevcuttur. Buna göre yıldırım düşmesinin hoşlarına gittiği, her yıldırım düşmesinde göğe ok attıkları ifade edilmektedir. Böylece ertesi yıl sonbaharda atlar semizleştğinde, yıldırım düşen geçen yılki yerde toplanıp koyun kestikleri, bıçakla yüzerek meşale yaptıkları ve kadın kam dua ederken erkeklerin ata binerek yıldırım düşen yerin etrafında döndükleri bildirilmektedir. Yıldırım düşmesi sonucu vefat edenlerin bahtı için dua edilmesi, duruma göre ruhlara ulaştırması için her türlü hayvan kesip, kemiğini ateşte yakıp gönderdikleri de aktarılmıştır. (Ahmet Taşağıl, **Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları (M.Ö. III-M.S. X. asır)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 39-40)

Çin kültüründeki büyü kılıç geleneğinin genellikle kuzeyden veya batıdan gelen, Çinli olmayan göçebelerin etkisiyle Çin kültürüne girmesi söz konusu olmuştur. Çin sarayında kötü ruh kovma ayinleri yapan şamanların etkinlikleriyle alakalı bazı bilgiler de mevcuttur. Hayvan kılığına giren, şeftali ağacından yahut kamıştan kılıçlarla, sopalarla kötü ruhlara saldıran şaman tasvirlerinden bahsedilmektedir. (Emel Esin, **Türk Kozmolojisine Giriş**, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2005, s. 119-120, 174) Hatta araştırmacı İdris Şah'ın da öne sürdüğü bir teoriye göre büyü geleneğinin Orta Asya yaylalarından gelme bozkır topluluklarının şamanî geleneğine dayanmaktadır ve Uzakdoğu'daki şeytan tasvirlerinin Orta Doğu şeytanlarına şaşılabacak ölçüde benzemesinin nedeni de bu husustur. (İdris Şah, **Doğu Büyüsü**, çev. Osman Yener, Say Yayınları, İstanbul 1996, s. 7-8, 22-23, 53)

Avrupa Hunlarının Anadolu seferinde, Hunları Urfa'nın kuşatılması sırasında gören Süryani St. Efraim'in aktardığı ilginç bir büyü ritüeli vardır. Gerçi ritüel abartılı bir anlatımla gerçekliği meçhul (başka bir örneğine rastlanmayan) bir aktarımda bulunsa da hem o döneme ait bir anlatı olduğundan, hem de bir bozkır toplumuna atfedildiğinden, onları bir hayli yabancı gördüklerinden buna göre okunmalı ve değerlendirilmelidir: *“Gerçekten Hunlar muharebe ve mücadeleye girecekleri zaman, hamile kadınları toplarlar ve bunlar üzerinde bir ateş yakarlar ve sihirli şarkılar söyleyerek orada toplanırlar ve böylece onların rahmindeki cenini pişirir ve sonra rahmi keserek cenini oradan alırlar ve tabaklara koyar, üzerine su serperler ve sihirli suda ceninin azalarını parçalara ayırırlar; müteakiben kılıçlarını, yaylarını, mızraklarını ve diğer aletlerini çıkarır ve suya batırırlar. Bu sureyle sihirli suya batırdıkları bütün teçhizat, sanki altı bin adamın imiş tesirini uyandırır, hâlbuki muharebede tek bir insan cenk eder. Aralarında elini uzatan herkes sanki bir bıçak taşıyor gibidir. Çocukların etini yer ve kadınların kanını içerler. Derilerle kuşanır, rüzgâr ve dolu ile giyinirler ve göz kırpmalarıyla şehrin altını üstüne getirir ve duvarlarını devirirler. Müstahkem kaleleri harap eder, en kuvvetli yiğitleri kolayca bağlar*

ve keserler. Rüzgâr ve doludan daha çabuk koşarlar.” (Ali Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun İmparatorluğu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001, s. 170)

Göktürkler döneminde Doğu Roma İmparatorluğu’nun (Bizans) Zemarkhos başkanlığında gönderdiği elçi heyetinin şamanlarla karşılaşmaları da bir başka tarihsel anekdottur. Buna göre Zemarkhos ve elçi heyetinin yanlarına gelen şamanlar, beraberlerinde getirdikleri eşyaları yıktıktan sonra okuyup üflemlere başlamışlar, çalıdan ateş yakmışlar ve Türkçe sözler mırıldanarak zillerle borularla Bizans elçi heyetinin dikkatini çeken bir ayin gerçekleştirmişlerdir. Gürültüyü arttırıp kötü ruhları kovalamak için yanan dalları etrafta dolaştırıp dans etmeye başlamışlar, elçilik heyetine eşlik eden Göktürklerle Sogdların şeytanlarını kovaladıktan sonra, Bizans elçilerini de ateşten geçirmişlerdir. (Louis Ligeti, **Bilinmeyen İç Asya**, çev. Sadrettin Karatay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 64) Ateş kültünün sonraki dönemlerde de mesela IX-XI. yüzyıllarda Kimekler arasında da görüldüğü bilinmektedir. (Bolat E. Kumekov, **Arap Kaynaklarında IX-XI. Asırlarda Kimek Devleti**, çev. Mehmet Kıldıroğlu-Çingiz Samudinuulu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 115-116)

Uygur Türklerinin şamanlarının etkinlikleri arasında muska yapmak, kötü ruhları toplamak ve kastlama sihiri gibi pek çok “cinkeşlik” adetlerinden bahsedilmektedir ki bunların tamamının “dahan” yahut “bahşi” denilen özel duacılar tarafından gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Aynı şekilde şamanın sihirsiz gücünü korumak için belirli vakitlerde koruyucu ruhları temsilen ağaç yahut kuşlara, tütsü yakıp kan akıtması gerektiğine de inanılmaktadır. (Adem Öger, Tuğba Gönel, “Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri”, **Turkish Studies**, Cilt 6, Sayı 4, Güz 2011, s. 238, 245)

İslamiyet sonrası dönemdeki Arapça ve Farsça kaynaklarda da Türklerin büyücülük ve fal uygulamalarıyla ilgili ilginç anekdotlar mevcuttur.

Yağmur yağdırdığına inanılan taşlarla kaplı bir dağdan geçerken yağmur yağmasın diye hayvanların nallarının keçe ve yünle bağlanması, oklarla fal bakıp ağaçlara kurban kestikten sonra bir kâhinin (kam) putlar (töz) arasında dolaşarak gelecekte haber vermesi şeklinde çeşitli uygulamalardan bahsedilmektedir. (Şeşen, **İslam Coğrafyacılarına...**, s. 90, 199)

İslam kaynaklarında Türklerle alakalı bahislerde en çok zikredilen ve kendine yer bulan inanış ve uygulama “Yada Taşı” olarak da bilinen, istendiği zaman yağmur yahut kar yağdırmayı sağladığına inanılan efsanevi nesnedir. Firdevsi’nin “Şehname”sinde dahi Bazur adlı bir Türk sihirbazının yağmur yağdırarak İran ordusunu dağıtmasının bahsi, nüshalarından birinde de tasviri mevcuttur. (Hikmet Tanyu, **Türklerde Taşla İlgili İnançlar**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, s. 44.)

İbn el-Fakih (X.yüzyıl) “Kitabü Ahbar el-Buldan” adlı eserinde, yağmur yağdıran taşla alakalı önemli aktarımlarda bulunmaktadır: *“Türk ülkelerinin acayip taraflarından biri onların istedikleri zaman yağmur, kar, dolu yağdırdıkları bir çeşit taş (çakıla) sahip olmalarıdır. Bu taş onların arasında meşhur, yaygındır. Türklerden hiçbir kimse bunu inkâr etmez. Bu taş bilhassa Tokuzoğuz hükümdarının yanında bulunur. Türklerden başka hükümdarın yanında bulunmaz. ...Ebü'l-Abbas İsa bin Muhammed bin İsa el-Mervezi şöyle der: ‘Tokuzoğuzlar, Oğuzlar, Karluklar –ki bunların geniş ülkesi, ünleri, düşmanları üzerinde büyük zararları vardır- gibi kâfir Türk ülkelerinde hudud olan Maverâünnehir ve başka yerlerdeki Horasan küreleri halkından, Türkler arasında seferler sırasında ve*

başka zamanlarda yağmur yağdıranlar, istediği kadar yağmur, dolu, kar meydana getirenler olduğunu devamlı duyardık. Kimimiz bunu kabul eder, kimimiz inkâr ederdi. Nihayet, Davud bin Mansur bin Ebi Ali el-Badğisi ile karşılaştım. Horasan'da valilik yapmış, idaresi beğenilmiş makbul bir adamdı. Oğuz Türklerinin hükümdarının oğluna rastlamış. Bu oğula Belkık bin Cebğuye (Yabgu oğlu Belkık) deniyormuş. **Ona “Bize, Türklerin istedikleri zaman yağmur, dolu, kar yağdırdıkları söyleniyor. Bu konuda ne biliyorsun?” demiş. Belkık: “Türkler Allah indinde böyle bir şey yapmaktan çok uzak, aciz kişilerdir. Ama sana ulaşan şey gerçektir.** Bu konuda bir haber var sana onu anlatayım. Atalarımın biri zamanın hükümdarının haksızlığına uğramış. Ondan ayrılmış. Memluklarından (yani kölelerinden) ve başka kişilerden haydutluğu seven arkadaşlar edinmiş. Onlarla önüne geleni yağmalamak, avlanmak için doğuya, batıya gitmiş. Nihayet, bir kavme varmış. Onlara ait bir dağın ardından kimse geçemiyormuş. Onlara: ‘Niçin böyle?’ diye sormuş. Onlar: ‘Zira bu dağın arkasında güneş yere çok yakın doğar. Her şeyi yakar’ demişler. O da: ‘Orada sakin olan kimse yok mu?’ demiş. Onlar: ‘Evet var’ demişler. Dedem: ‘Dediğiniz şekilde orada nasıl oturuyorlar?’ demiş. Onlar: ‘İnsanların yer altında dehlizleri, mağaraları var. Güneş doğunca oralara girerler. Güneş yükselinceye kadar kalırlar. Hayvanlar ise orada bulunan bir çeşit çakıl taşından birer tane ağızlarına alırlar, başlarını göğe kaldırır. Bu sırada bir bulut onları gölgelendirir, onlarla güneş arasına girer. Bu taşla onlara ilham edilmiştir’ dediler.” Belkık der ki: “Dedem bahsedilen yere gitmiş, olayı anlattıkları gibi bulmuş. O şöyle demiş: ‘Güneş doğmaya başlayınca hayvanlar bu taştan birer tane ağızlarına aldılar. Başlarını semaya kaldırdılar. Bulutlar onları gölgelendirdi.’ Belkık devamla: “Atam ve arkadaşları kovalamak için hayvanlar üzerine hamle etmişler. Oklar onlara ulaşınca (veya yorulunca) hayvanlar taşları ağızlarından atmışlar. Dedem taşı tanımak için arkadaşlarına emretmiş. Onlar da toplayıp taşları getirmişler. O ve arkadaşları bu kırdaki bu taşı arayıp toplamışlar. İncelemişler. Güneş tarafına tutmuşlar. Bulutlar onları gölgelendirmiş. Güneşin

yakmasından kurtulmuşlar. Sonra bu taşlardan toplayabildikleri kadar toplayıp ülkelerine götürmüşler. Onlar bir sefere çıkınca veya yağmur yağmasını isteyince bu taştan bir miktar çıkarıp tutarlarmış. Hemen bir bulut peyda olur, yağmur yağdırırmış. Eğer kar ve dolu yağmasını isterlerse biraz taşı artırırlar, kar ve dolu gelirmiş' dedi. Söylendiğine göre onlar bu yaşla bir tarafa işaret ederlerse o tarafa yağmur yağarmış.” Onların anlattıkları böyledir. Bu onların bir mahareti ve kudretiyle değil Allah'ın kudretiyle olur. Ebü'l-Abbas sözüne şöyle devam eder: “Şaş şehrine vardım. Yanıma Türkleri iyi bilen bir topluluk geldi. Onlara bu hususu sordum. ‘Biz de senin bildiklerini biliyoruz’ dediler. Belkık'ın anlattığı yoruma gelince, o meseleyi en iyi bilendir. Zira atalarından nakletmektedir. Ebü'l-Abbas der ki: **“Şaş'ta eski kâtiplerden Habib bin İsa adlı ihtiyar bir kişiye rastladım. Nuh bin Esed bin Saman'ın Türklerle savaşlarına dair haberleri toplamıştı. Bu bölgeyi iyi tanıyordu. Bana, Abdullah bin Tahir'in Nuh bin Esed'e gönderdiği bir mektubu çıkarıp gösterdi. Mektubun sonunda Me'mun ona Türklerin “yada taşıyla” yağmur yağdırmaları konusunu araştırmasını emretmekteydi. Habib şöyle der:**

“Abdullah şehrin âlimlerini, Müslüman Türkleri topladı. Onlara bu meseleyi sordu. Gerçekliğinde ihtilafa düşmediler. Yalnız, meselenin gerçek sebebini bilemediler.” Ebü'l-Abbas el-Mervezi şöyle der: “Horasan hükümdarı İsmail bin Ahmed'in şöyle dediğini duydum: “Bir sene 20.000 kadar Müslüman askerle Türklere karşı sefere çıktım. Onlardan 60.000 kadar tepeden turnağa silahlanmış asker karşıma çıktı. Günlerce onlarla savaştım. Bir gün geldi. Türk memluklar (köleler) ve sığınmış diğer Türk askerler yanıma geldiler. ‘Bizim kâfir ordusunda akrabalarımız, arkadaşlarımız var. Falanın geldiğini bildirip bizi uyardılar’ dediler. İsmail bin Ahmed: ‘Bahsettikleri kişi onlar nazarında kâhin gibiydi (şamandı). O kişinin dolu, kar vs. şeyler yağdırdığını, bulut meydana getirdiğini, bununla düşmanlarını mahvettiğini söylüyorlardı. Askerler: ‘Ordumuz üzerine isabet ettiği her kişiyi öldürecek büyük dolular yağdırmaya karar verdi’ dediler. Onlara: ‘Henüz kâfirlik kalplerinizden çıkmamış, bir insan bunu yapabilir mi?’ dedim. Onlar: ‘Biz sana gerekli

*tembihi yaptık, sen bilirsin. Yarın güneş yükseldiği zaman yapacakmış' dediler. Ertesi günü güneş yükselince, askerlerimle sırtımı verdiğim dağın başında korkunç büyük bir bulut peyda oldu. Yavaş Yavaş genişledi, büyüdü. Ordumun hepsini gölgesi altına aldı. Siyahlığı ve vaziyeti, ondan gelen korkunç sesler beni ürküttü. Bunun bir imtihan olduğunu anladım. Atımdan inip iki rekât namaz kıldım. Bu sırada askerler ne yapacaklarını bilmiyorlar, birbirlerine giriyorlardı. Belanın geleceğinden şüphe etmiyorlardı. Bu şekilde Allah'a yalvarırken: 'Askerlerden memlukler ve başkaları yanıma gelip selamete erdiklerini müjdelediler. Kolumdan tutup secdeden kaldırdılar. 'Ey emir bak, bak!' diyorlardı. Başımı kaldırdım. Ne göreyim, bulut askerlerin üzerinden kalkmış, Türklerin ordusunun üzerine gitmiş, onlar üzerine büyük dolular yağdırıyordu. Onlar birbirlerine giriyorlardı, hayvanları ürküyor, çadırları sökölüyordu. Bulut her düştüğü askeri öldürüyor, berbat ediyordu. Arkadaşlarım: 'Onlar üzerine hücum edelim' dediler. Ben: 'Hayır, Allah'ın azabı daha beter ve acı' dedim. Aralarından çok azı kurtulabildi. Karargâhlarını bütün eşyalarıyla bırakıp kaçtılar.' (Şeşen, **İbn Fadlan...**, s. 56-60)*

Büyükle yağmur yağdırmanın bahsi Evliya Çelebi'de de geçmektedir. Buna göre Evliya Çelebi, Mehmed Paşa ve beraberindekilerle Azak Kalesi'nden İstanbul'a giderken Kuban Nehri'ni geçmek zorunda kalırlar. Gemi bulunmadığından nehrin kenarına çadır kurmak isteseler de donmuş toprağa kazık da çakamadıklarından bu niyetlerini gerçekleştiremezler. O esnada birden şiddetli bir rüzgâr esip çadırları havaya uçurup arabaları baş aşağı eder. Tatar gazileri: "Sihre uğradık!" diye bağırırken Mehmed Paşa da iç ağaları ile Felak ve Nas surelerini okur, rüzgâr durur. Bir Kalmuk Tatarı, paşanın yanına gelip kendisine zarar vermeyeceklerine dair yemin aldıktan sonra o rüzgârı çıkaranın kendisi olduğunu ve nehri geçmek istiyorlarsa bir at, kürk ve para karşılığında suyu dondurabileceğini söyler. Mehmed Paşa teklifi kabul eder ve Kalmuk Tatarı ormanın içine girer. Bundan sonra yaptıklarını ormanın içine gizlenen Evliya Çelebi görür. Kalmuk Tatarı bir ağacın dibinde

dışkılıyıp, kışını havaya çevirip kar üstünde taklalar atarak, ellerini yere koyup ayaklarını havaya kaldırıp dışkısını alnına sürer ve bir müddet bu şekilde durur. Birden doğu, batı ve kuzey tarafları kararır, gök gürlmesi, şimşek ve rüzgâr oluşur. Büyücü, dışkısının etrafında üç dört kere dönüp dışkisından alıp havaya attıkça yıldırımlar çakıp kıyametler kopar. Askerler nehrin kenarında toplanıp karşıya geçmeye hazırlanırken büyücu askerlere doğru gider. Peşinden yetişen Evliya Çelebi onu: “Mandu tav!” diyerek selamlayınca büyücu “Tav mondu!” karşılığını verir. Daha sonra donan nehirden askerler geçmeye başlar. Dîvân efendisi ve mutaassıp birkaç kişi ise sihir ile oluşan yoldan geçmeye karşı çıkarlar. Paşanın, geçmelerini emretmesi üzerine de Felak, Nas sureleri ve esmâü’l-hüsnâları okuyarak geçmeye çalışırlar. Ancak okudukları, sihiri bozduğundan buz delinir ve bir kısmı suya düşer, boğulur. Kalmuk ise sihrini bozdukları için başından kalpağını yere vurup feryat edip ağlayarak Paşa’ya, buz üstündekilere Arapça okumadan hızlı hızlı geçmelerini tembih etmesini söyler. (Başak Öztürk Bitik, “Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesinde Cadı, Obur, Büyücü Anlatıları ve Kurgudaki İşlevleri”, **Milli Folklor**, Yıl: 23, Sayı 92, 2011, s. 67-68)

Yada Taşıyla son karşılaşmamız Evliya Çelebi’nin bahsettiği mesel olmamıştır. Yakın dönemlerde de 1769’daki Hotin Kalesi Muhasarası’nda karşımıza çıkmaktadır. Yada taşının, savaş halinde düşmana karşı bir silah olarak kullanılmasının son örneği bu şekilde bir rivayete göre 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında yaşanmıştır. Osmanlı ordusu, Rusları iki kez mağlup etmiş, Rusların Hotin Kalesi’ni ele geçirmek için yapacakları harekâta engel olmak için harekete geçmiştir. Ancak 16 Eylül 1769’da müthiş bir tufan çıkmış, Osmanlı ordusunun bugün Ukrayna sınırları içinde kalan Hotin önlerinde Dinyester Nehri üzerinde kurduğu köprü, aniden bastıran şiddetli yağmur ve tufan nedeniyle yükselen sular tarafından yıkılmıştır. Yüzlerce yeniçeri, azgın dalgalara kapılarak şehit olmuştur. Bu faciadan sonra kalede yalnızca 20 günlük erzağı olan Abaza

Paşa, yanında kalan 5-6 adamıyla kaçmaya mecbur kalmış, Hotin Kalesi 300 kadar topla birlikte Ruslara terk edilmiştir. Rivayete göre bu tufanı, Ruslarla işbirliği yapan Karluk Türkleri “Yada taşı”nı kullanarak başlatmıştır.(Murat Bardakçı, “*Efsaneye Göre Fırtınanın Âlâsını Türkler Yaptı*”, **Hürriyet**,<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/9896885.asp>, (Güncelleme Tarihi: 15 Eylül 2008-Erişim Tarihi: 1 Şubat 2015))

Yine Türklerin büyü uygulamaları konusuna dönersek, bahsedilmesi gereken bir husus daha vardır. Kaşgarlı Mahmud’un yazmış olduğu Türk dilinin ilk sözlüğü Divan-ı Lügati’t-Türk’te de İslam öncesi dönemdeki büyü inanışlarıyla alakalı tabirler bulunmaktadır. (Cemal Anadol, **Tarihten Günümüze Kadar Doğu ve Batı Kültürlerinde Halk İnanışları (Büyü-Sihir-Tılsım-Cin Çarpması)**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2006, s. 219)

Buna göre;

İrk: *Kehanet, fal, insanın içindeki gizli şeyleri ortaya çıkarmak.* (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti’t-Türk**, haz. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 20)

İduk: *Mübarek olan her şey. Aslı, serbest bırakılan her hayvana iduk diye ad veriliyor olmasıdır. Sahibinin üzerine adak olduğu için bu hayvanın sırtına bir şey yüklenmez; sağılmaz, yünü kesilmez.* (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti’t-Türk**, s. 31)

İsrık: *Nazara ve cin çarpmasına uğramış çocukları tedavi ederken kullanılan bir kelime. Yüzüne duman ve buğu (tütsü) tutularak “ısrık” “ısrık” denir; “ey cin, ısırılmış ol” demektir.* (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti’t-Türk**, s. 48-49)

Umay: *Kadın doğurduktan sonra karnından çıkan ve hokkaya benzeyen şey. Bunun, karında çocuğun yoldaşı olduğu söylenir. Şu arasözünde geçer: **Umayka tapınsa ogul***

bulur. Anlamı şudur: Ona hizmet eden erkek çocuğa sahip olur. Kadınlar ondan iyi fal (gelecek) umarlar. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 61)

Ürün: *Kâhine verilen ücret. “Ücreti ver” anlamında “elig ürünji bir” (elin beyazlığını ver) denir.* (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 61)

Abaçı: *Umacı. Çocuklar korkutulmak istendiği zaman “abacı keldi” denir; “umacı geldi” demektir.* (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 69)

Abakı: *Nazar değmesin diye bostanlara konan korkuluk.* (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 69)

Onujın: *Çölde insanı öldüren gulyabani.* (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 75)

Arwaş: *“Kamlar kamug arwaşdı”, kâhinler birtakım sözler mırıldandılar (büyülü dualar ettiler). Cin çarpmasını tedavi sırasında söyledikleri şeyler için de aynı fiil (arwaşur, arwaşmak) kullanılır.* (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 110)

(Arval-) Arwiş arwaldı: *Büyülü sözler söylendi. (Arwalur, arwalmak).* (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 114)

(Arwa-) Kam arwaş arwadı: *Kam büyüülü sözler söyledi. (Arwar, arwamak).* (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 125)

Temür: *Demir. Atasözü: “Kök temür kerü turmas”. Anlamı: Mavi demir iş görmeden durmaz; yani bir şeye isabet ettiği zaman onu yaralar. Bir anlamı daha vardır. Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve diğerleri bir insana yemin ettirdikleri veya ondan bir söz aldıkları zaman yalın kılıcı yanlamasına onun önüne koyarlar ve “bu kök kirsün, kızıl çıksun” derler. “Eğer sözümü tutmazsam bu demir mavi girsin kızıl çıksın, yani kanlı olarak çıksın” demektir. Bu, “o (adam) demirle öldürülecektir ve demir ondan intikam*

almış olacaktır” anlamına gelir; çünkü onlar demiri yüceltirler. (Kaşgarlı

Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 155)

Monçuk: *Atın boynuna takılan inci boncuk, aslan tırnağı ve muskalar. (Kaşgarlı*

Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 207)

(Kap-) Oğlanı yil kapdı: *Oğlanı cin çarptı. Kapar, kapmak. Rüzgar bir elbise vb. şeyi*

uçurursa aynıdır. (Kaşgarlı Mahmud, Dîvanu Lugâti't-Türk, s. 233)

(Kapın-) Oğlan yel kapındı: *Çocuk cin çarpmasına uğradı. (Kaşgarlı Mahmud, Dîvanu*

Lugâti't-Türk, s. 277)

Kösgük: *Nazardan korunmak için bağ ve bahçelere dikilen korkuluk. Atasözü: “Alın arslan*

tutar kücün kösgük tutmas”. Anlamı: Hile ile aslan tutulabilir, güç ile korkuluk

tutulamaz. (Kaşgarlı Mahmud, Dîvanu Lugâti't-Türk, s. 321)

Yat: *Özel taşlar kehanette bulunur ve bununla yağmur, rüzgâr vb. getirilir. Bu onların*

(Türklerin) arasında iyi bilinir. Yağmalar’da (bir Türk boyu) bunu inceledim; orada bir

yangını söndürmek için yapmışlardı. Yüce Allah’ın izniyle yazın kar yağdı ve gözüümün

önünde yangını söndürdü. (Kaşgarlı Mahmud, Dîvanu Lugâti't-Türk, s. 349, 413)

Yağış: *(Putlarına) yaklaşmak amacıyla veya adanmış oldukları adak için cahiliye devrindeki*

insanların putlarına kestikleri kurbanın adı. (Kaşgarlı Mahmud, Dîvanu Lugâti't-Türk, s.

349)

Yarın: *Kürek kemiği. Türkler bununla ilgili şöyle derler: “Yarın bulgansa il bulganur”.*

Anlamı: “Kürek kemiği karışırsa ülke karışır”. (Kürek kemiği falı ile ilgili) (Kaşgarlı

Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 356)

Yaşın: *Şimşek. Bir Türk hikmetinde: “Kimin bile kaş bolsa yaşın yakmas” denir. Anlamı:*

*Kimin yanında taş –ki bu saf, beyaz bir taştır- bulunursa onu yüzük olarak takar ve ona şimşek zarar veremez; çünkü onun (o taşın) özelliği budur. Bu, bir kumaşa sarılıp ateşe atıldığı zaman yanmaz; kumaş da yanmaz. Bu denenmiştir. Adam susayınca onu ağzına koyarsa susaması kırılır. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti’t-Türk**, s. 356)*

Yelwi: Büyü. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti’t-Türk**, s. 362)

Yelwiçi: Bundan “büyücü” için “yelwiçi” denir. Şiir: “**Yelwin anın közi/Yelgin anun**

özi/Tolun ayın yüzi/Yardı menin yürek”. Sevgilisini niteleyerek diyor ki: Onun gözü büyüldür, onunla avlar. Kendisi ise yolcudur. Yüzü dolunay gibidir. O bana bir göz attı ve onunla kalbimi yardı. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti’t-Türk**, s. 362) Yine aynı kelimenin geçtiği bir başka şiir: “**Birin mana sözkiye/Menlig kara tuzkıya/Yelwin tutar közkiye/Munum menin bilin e**”, yani: “**Bir hazırlık yap ve bana bir sözcük söyle. Ey kara benli! Ey av tutan büyülu gözlere sahip güzel! Benim bu aşkla neler çektiğimi de bil!**” (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti’t-Türk**, s. 493)

Yilpik: Cin çarpması. **Erke yilpik tegdi.** Adamı cin çarptı. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti’t-Türk**, s. 368)

(Yilpire-) Er yilpiredi: Adam cin çarpmış gibi yüzünü bir sağa bir sola çevirdi. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti’t-Türk**, s. 386)

(Yelpin-) oğlan yelpindi: Çocuk cin çarpmasına uğradı. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti’t-Türk**, s. 391)

Yil: Cin. Bundan “**er yelpindi**” denir; “adamı cin çarptı” demektir. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti’t-Türk**, s. 406) (Not: Anadolu’da halen “yel”, “yel çarpması” şeklinde kullanılmaktadır)

Kaş: Beyaz ve siyah saf bir taş. Beyaz olanı yıldırım, susuzluk ve şimşek çakmasından korunmak için yüzüğe takılır. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 410)

Kam: Kâhin. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 412)

Kovuç: Herhangi bir cin çarpması izi. Buna yakalanan, yüzüne soğuk su çarparak tedavi edilir. Sonra da **“Kovuç! Kovuç!”** denir ve üzerlik (yüzerlik, Anadolu’da halen tütsü amacıyla kullanılmaktadır) ve öd ağacı ile tütsülenir. Sanıyorum ki bu, “kaç ve firar et ey cin” anlamındaki “kaç kaç” sözlerinden alınmıştır. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 415)

Kovuz: “Kovuç”un bir şekli. Oğuz lehçesi. Bundan: **“yil kovuz bitiği”** denir; “cin ve çarpmanın muskası” demektir. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 415)

Çıwı: Cin grubunun adı. Türkler şöyle inanırlar. İki grup savaştığı zaman, bunların ülkelerinde oturan cinler de savaşırlar; çünkü (cinler) ülkelerinin insan sahiplerine sıkı sıkıya bağlıdır, derler. Hangi grup (cinlerden) kazanırsa ertesi zafer, o grubun ülkesinin sahibine ait olur. Geceleyin bu iki gruptan hangisi yenilirse kaçış, ülkesinde bu (yenilen) cinlerin oturduğu hükümdara düşer. Türk orduları, savaş gecesi saklanırlar ve cinlerin oklarının üzerlerine düşmesinden korunmak için çadırlarına girerler. Bu, onlar arasında bilinen bir şeydir. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 415)

Böke: Büyük yılan. Atasözü: **“Yiti başlıg yil böke”**. Anlamı: Yedi başlı yılan. (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 446)

Tiki: Geceleyin işitilen patırtı. Türkler şöyle inanırlar: Yılda bir gece ölümlerin ruhları toplanıp yaşadıkları ve ömürlerini geçirdikleri yerlere giderler. Akrabalarını ziyaret ederler. Geceleyin o patırtıyı işiten ölür. Bu, Türkler arasında meşhurdur. (Besim Atalay’a göre Tegi, öteki anlamında)(Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 447)

(Tokı-) Erni yıl tokıdı: *Adamı cin çarptı. (Tokır, tokımak)* (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 463)

(İrkla-) Kam ırkladı: *Kâhin bir konuda fala bakıp kehanette bulundu.*

(*İrklar, ırklamak*) (Kaşgarlı Mahmud, **Dîvanu Lugâti't-Türk**, s. 531)